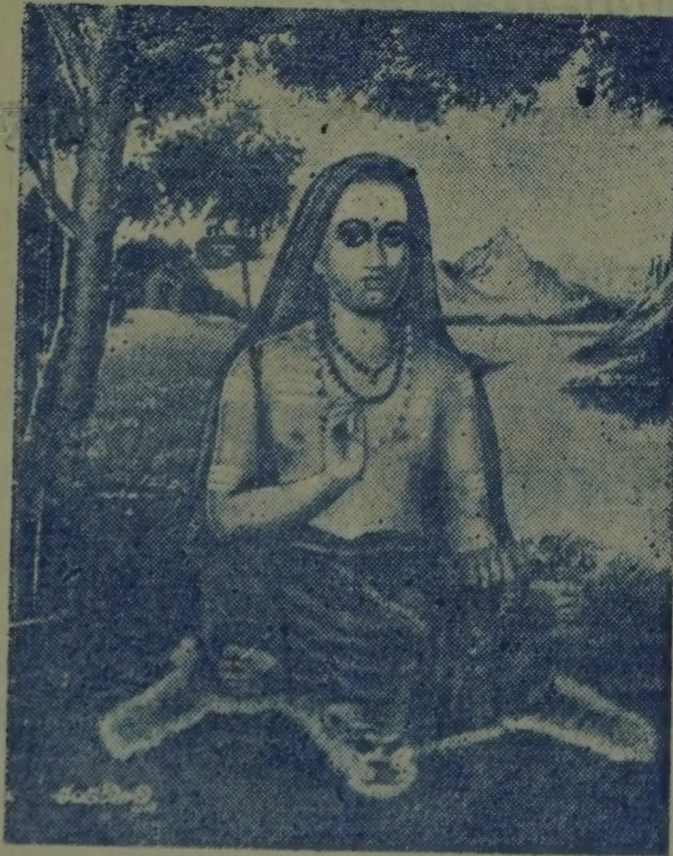
वाणीं भजस्व गैर्वाणीम्

गैर्वाणी

मासिकी पत्रिका

संस्कृतभाषाप्रचारिणी सभा, चित्तूरु. (आ. प्र.) भारतम्.

संपुटः १० | 15 MAY 1972 | क्रमांकः ५

परीधावि-ज्येष्ठांकः

शकाब्दाः १८९४

मूल्यम् ०-४० पै...

विषयसूचिका

कथं भोक्तव्यं? कथं वा मोक्तव्यं?

वृक्षे मधु कक्षे मधु
सानुनि मधु जानुनि मधु
हस्ते मधु मस्ते मधु
रसना मधु वसनं मधु ।। कथं ।।

पदे पदे मृष्टान्नं कवले कवले मिष्टान्नं
गले गले पंचमः स्थले स्थले च कांचनम्
बृन्दे बृन्दे च वैष्णवं स्पन्दे स्पन्दे च तांडवम्
काले काले च काकली बाले बाले च चातुरी ।। कथं ।।

एकत्र शास्त्रचर्चा अपरत्र साहितीवर्चः
अन्यत्र शोधबोधः परत्र वेदास्वादः,
कुत्रचिद्विचित्रप्रसंगः कुहचित्सज्जनसंगः
क्वचित्संस्कृतरङ्गः सर्वत्र आनन्दतरङ्गः ।। ।। कथं ।।

नवदेहली जयकाहली दध्मौ
विश्वसंस्कृतसम्मेलने मेलने,
विश्वप्रजाव्रजश्रुतयः पूरिता आनन्दरवेण
प्रदिशो दिशश्च प्रपूरिता हर्षकोलाहलेन ।। ।। कथं ।।

सम्पादकीयम्

भभावल्यामन्तकस्सन्निविष्टः

स्वातंत्र्यसंपादनानन्तरं नायका अघुष्यन् संस्थानाधिपानां जमींदाराणां दंष्ट्राः उत्पाटयेरन्निति। तथैव ते अकुर्वन् सप्तशताधिक संस्थानानां विलयनं संसाधितं भृतिप्रदानप्रत्याशया। दुर्बला जमींदाराश्च लीलयैव पातिताः स्वपदात्। एवं च ये स्वराज्योद्यमे कांग्रेसस्य सहायभूता आसन् तेषामेव शिरसि निहितो हस्तः। महापारिश्रामिकाश्च एव मेव धर्षिताः धर्ष्यन्ते चाधुनापि नितराम्। संस्थानविध्वंसनमात्रेण नासीत् नायकानां तृप्तिः तेन ते उपाक्रमन् संस्थानप्रदत्तमान्यक्षेत्राण्युप्यपाक्रष्ठुं। तत्कार्ये यदा ते सफला अभवन् तदेदानीं पुनस्ते सामान्य भूस्वामिनां कण्ठान् कर्तितुं खड्गमदस्थापयन्। एतावत्कालं यावत् राजकीयचर्यासु आनन्दताण्डव माचरन्तः भूस्वामिनः इदानीं भूगरिष्ठपरिमाणशासने प्रवर्तिष्यमाणे तत्पूर्वांगत्वेन च राष्ट्रपतेः अधिशासने हठादाघोषिते च हस्तान् मर्दयन्ति। नागरिक सम्पत्तेः परिमितिनिर्णयं अनुमोदमाना एव ते क्षेत्रपरिमितिं विरुन्धन्ति। अधिकारिकाः प्रायशः यद्यपि महाक्षेत्रपाला एव तथापि स्त्रवाचालतादोषफलितं, स्वासूयाकारण दुर्नीति पाचितं चैतद्विषफलं अनिच्छयापि गिलेयुरेव नियतम्।

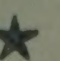
बलवा नपि खलु भुजगो म्रियेत सत्यं पिपीलिकाभिरपि। अचिरेणैव नवजमीनधराः अल्पेनैव कालेन नहुषत्व मेष्यन्ति। कस्मिश्चित् ग्रामे गृहे दह्यमाने परिसरगृहस्थाः तदीयाग्नि अनिर्वाप्य, तत्रस्थानि काष्टादिवस्तूनि अपहृत्य स्वगृहमानयन् येन स्वगृहाण्यपि तेनैवाग्निना अदह्यन्त। एवमेव स्वापदं प्रत्यासन्नमजानाना मूढा नायकवृकाः क्षेत्राक्रमणसिद्धांतं यावच्छिखरं परिपोष्य तस्मिन् शिखरे विच्छिद्य आत्मन्येव पतिते अद्य आर्तनादान् कुर्वन्ति। स्वक्षेत्रविस्तीर्णं संरक्षितुं बहुधा चेष्टन्ते बहुलपन्ति बहु क्लिश्यन्ति च। अथापि संदीप्ते भवने कूपखननोद्यमवत् एषां चर्चाः निरर्थका एव भविष्यंति।

अद्य दशयाकर भूस्वामी स्वतनयेषु द्वित्रेषु विभक्तस्वसंपत्तिः तान् दरिद्रानेवावस्थापयिष्यति। ते च स्वसन्तानेषु विभक्तक्षेत्रा तान् अकृषीवलान् एव विधास्यन्ति। अन्ततः सर्वे च क्षेत्रकृषिविषयं आयहीनं कृषीवलस्य भारायैव संपद्येत। तदा च खद्दरसंस्थाया इव कर्षक संस्थाया अपि सर्वकारेण सर्वसाहाय्यमाचरणीयं भवेत् येन सर्वकारकोशः क्षीयेत, आहारवस्तुमूल्यानि च अधिरोहेयुः।

तद्यथा तथा वास्तु। अत्रत्विदं प्रत्यक्षमनुभूयते यत्— संस्थानध्वंसनसमयसन्तोषः, देव ब्राह्मणक्षेत्रहरणजानन्दः, परिश्रमनिर्वाहक संक्लेशनहर्षः सर्वापिपश्चात्तापरूपमापद्य नायकान् बाधते। नैनावता एतदवसितं, परिश्रमाणां अभावे क्षेत्राणामभावे च अधिकारपदवी मधितिष्टन्तः ये दुर्लभसुखान्यनुभवन्तीदानीं ते अपि अचिरेणैव कालेन महत्यां विपदि पतेयुः पश्चात्तपेयुश्च स्वकृत्येषु।

सर्वकारो वा महाक्षेत्रकृषि निर्वर्तन नीतिं आकस्मिकतया लघुक्षेत्र कृषिपद्धतेः कुतो पर्यावर्तयतदिति नैव ज्ञायते। एतया नीत्या च सकलमेव भारतं आकुली भविष्यति अन्नदरिद्रं भिक्षापात्रमलंबिस्यते च।

अनालोचितकार्याणि फलन्ति विषतिन्दुकम्।
यद्बहिस्सुन्दरं तिक्तसारं प्राणहरं नृणाम्॥

अंधान्धन्यायः

" अवरः "

अन्धः स्वयं न पुरस्सरति; अन्येन नीयमान एव गन्तुं शक्नोति । तदात्वे एव स समीचीने मार्गे गच्छन् सुखेन गम्यस्थानं प्राप्नोति । यदि नेताऽपि अन्धस्यात् तर्हि उभयोरपि नेतुः नीयमानस्य च अन्धयोः पदे पदे पतनावकाशः संभाव्यते ।

नैवं शङ्क्यं अन्धस्य नीयमानत्व मेव नेतृत्वं न कदाऽपि, सत्येवं अन्धस्य अन्धानुगमनं कथं सम्भवतीति । अन्धोऽपि हि स्पर्शज्ञानेन करस्थ लगुडेन इतस्ततः पुरः पश्चाच्च परामर्शेन यथोचित ज्ञानवान् सन् प्रवर्तते । यद्यपि अस्य प्रवृत्तिः चक्षुष्मत इव निश्शंकं निर्भयं च न भवति; तथापि मन्दं मन्दमपि वा पूर्वोत्तर परामर्शेन वा इत स्ततः परिशीलनेन वा स गमनसामर्थ्यं सम्पादयतीति प्रत्यक्षसिद्धम् । अतः स्वयं प्रवर्तमानस्य तस्य अन्यान्धानुनेतृत्वमपि सम्भवत्येव ।

स्वयं गमनं वाऽस्तु अनुगमनं वाऽस्तु उभयमपि अंधस्य विलम्बित मेव भवति । कुत इति चेत् तस्य पतनभीतिः पदे पदेऽप्यनुवर्तते । अस्यां अवस्थायां तदनुयायी चे दन्यः कश्चिदन्धः पृष्ठलग्नस्सन् भवति तर्हि तस्य गमनं कीदृशं भवेत् ? तदपि विलम्बित मेव सशङ्कमेव; पूर्वस्य पतने तदनुयायिनोऽपि

(शिष्टं २१ पृष्ठे)

कालिदासस्य काव्यशैली

लेखकः श्री ति· गो. अनन्तसुब्रह्मण्यम् · तिरुपति·

[पूर्वानुबन्धः]

स्वकरुण प्रसंगेन मेघदूते अल्पकालव्यवधानेन यक्षः अतिदुःखमनुभवति तत्र कविः शोकरसं परां काष्ठां आरोपयति। तथैव दुष्यन्तः स्वपत्नीत्यागेन उद्भूतं विरहमसहमानः व्यथते। रघुवंशे अजस्य धैर्यं छिन्नं भवति वियोगेन।

विललाप स बाष्पगद्गदं सहजामप्यपहाय धीरताम्।
अभितप्तमयोऽपि मार्दवं भजते कैव कथा शरीरिषु॥

अनेन श्लोकेन कालिदासस्य करुणरसवर्णनकौशलं अस्माभिः द्रष्टुं शक्यते।

कालिदासस्य काव्येषु प्रेम्णः सौन्दर्यं सम्यक्तया ज्ञातुं शक्यते। ऋतुसंहारकाव्यं कालिदासस्य कृतिषु प्राथम्यमावहति। तत्काव्यरचनाकाले कालिदासस्यानुभवः काव्यविरचने प्रौढत्वञ्च अस्माभिः ज्ञातुमशक्यम्। कविः ऋतूनां विभिन्नस्वरूपं सौन्दर्यञ्च वर्णयति। तद्वर्णने कवेः भावकौशलं न दृश्यते। किन्तु तरुणतरुणीनां मानसिकप्रेम्णः आविर्भाव एव कविना सूच्यते। अपि तु इदं प्रेमचित्रणं कवेः स्थूलरूपं बाह्यञ्च।

द्वितीयकृतौ मालविकाग्निमित्रे कवेः कलानैपुण्यं, तेन सह नायिकानायकयोः प्रेमातिशयश्च दृष्टिगोचरे पतति। कविः कथाद्वारा प्रेम्णः स्वाभाविकमनोविकासं कुमारसंभवे व्यञ्जयति। कामपीडया पार्वती शिवं

प्राप्तुं प्रयतते, किन्तु सफलत्वं न याति। अनन्तरं बाह्यप्रेम त्यक्त्वा आन्तरङ्गिकप्रेमस्वरूपया भक्त्या तपश्च करोति। पार्वत्याः कठोरतपोभिस्सन्तुष्टः शम्भुः प्रत्यक्षीभूय तां अङ्गीकरोति।

विक्रमोर्वशीये नायिका दैवीरूपिणी। तथापि मानवीयप्रेम्णि आसक्ता भवति। मेघदूते विवाहानन्तरं यत्प्रेम तस्य औन्नत्यं वर्णयति कविः। रघुवंशे शाकुन्तले च स्वप्रेम्णः पराकाष्ठां प्राप्य तद्रसमनुभूय वर्णयति। अतः कालिदासस्य प्रेम्णः अतिशयितत्वप्रतिपादनमेव लक्ष्यमिति ज्ञायते।

कालिदासपोषितस्य प्रेम्णः लक्ष्यं सामान्यकामविकारः न भवति। किन्तु उत्तमोदारप्रेमातिशयः। स कामरूपो भवति। कामरूपवर्त्मना आध्यात्मिकज्ञानस्य प्रतिपादनं क्रियते कविना।

यक्षस्तत्पत्नी यक्षिणी, दुष्यन्तः शकुन्तला, शिवः पार्वती, विक्रमः उर्वशी एतेषां चरित्रकल्पनेन प्रेम्णः औन्नत्यं सम्यक् प्रतिपाद्यते। मध्ये मध्ये विदूषकद्वारा उचितेनोपयोगेन च शृङ्गाररसः समीचीनतया परिपोष्यते। मालविकाग्निमित्रे विदूषकः स्वकार्यघटनेन प्रमुखः प्रसिद्धो भवति। परन्तु विक्रमोर्वशीये विदूषकः स्वकर्मणा मूर्खवद्भाति।

कुमारसंभवे हिमालयवर्णनावसरे गिरिगह्वरेषु किन्नरमिथुनं क्रीडति। किन्नरी चेलांशुकस्यापाकरणेन लज्जिता सती गन्तुमिच्छति। तदा किन्नरः तामाकृष्य, आलिङ्ग्य च चुम्बितुं प्रयतते। तत्समये मेघः कश्चित् तयोः किन्नरयोः मध्ये यवनिकावद्विलम्बते। अत्र कामक्रीडावर्णने शृङ्गाररसस्याभासत्वं निवार्य रसयति कविः।

रूपस्य दर्शने पापं न संभवति। अतः तद्रूपस्य औन्नत्यमपि दृश्यते। चक्षुषोः साफल्यं रूपदर्शन एव खलु? रूपसद्गुणयोः सहवर्तित्वात् रूपदर्शनेन गुणाः

परिज्ञायन्ते। एतमर्थं मनसि कृत्वा कविः "यदुच्यते पार्वति पापवृत्तये न रूपमित्यव्यभिचारि तद्वचः" इति वटुमुखेनाभणत्।

कालिदासः श्रृङ्गाररसवर्णनं न स्पष्टतया करोति। किञ्च तद्वर्णनं तु रुच्युत्पादकत्वेन तथैव लोकमर्यादामनुल्लङ्घ्य च वर्णयति। न कदापि नीचे मार्गे अवतरति। कालिदासः अश्लीलवचनानि न ब्रवीति। तत्समये एव प्रतिपाद्यं च न विस्मरति। अवाच्यवचनविषये स्वकल्पनानुसारि कवित्वं प्रतिपाद्यते रुचिरया रीत्या। तत्र तत्र स्ववाक्यरचनेषु ध्वनेः एव प्राधान्यं तेन दीयते।

तपश्चरन्त्या पार्वत्या सह स्वभाषणानन्तरं ब्रह्मचारिरूपी शिवः स्वस्वरूपं दर्शयति। तदा पार्वत्याः चेष्टां वर्णयति कविः स्वरसेन वर्त्मना। शम्भुं वीक्ष्य पार्वती अचला स्तम्भीभूय तिष्ठति। तदा कालिदासः वर्णयति "यथा महाशैलेन रुद्धा नदी इतस्ततः चलितुमशक्ता सती स्तम्भीभूय निश्चला, निस्तरङ्गा तिष्ठति तद्वत्पार्वत्या स्थितिरपि इति"। अत्र कवेः उपमालङ्कारकौशलं परां काष्ठां भजते।

कालिदासः गृहस्थस्य धर्मं सम्यक् ज्ञातवानिति तस्य काव्येषु दृश्यते। प्रेम इत्येतत् धर्मपालनस्य न विरोधि इति मतं कालिदासस्य। यदि प्रेम्णः नाशो भवति, जीवनमपि दृष्टं भवति यथा– शकुन्तला अतिथिसत्कारं कर्तुं विस्मृतवती सती (शापवशात्) स्वभर्त्रा प्रत्याख्याता। तथैव यक्षः स्वकर्मणि पराङ्मुखः आसीत् दिति कारणादेव स्वपत्नीविरहः तेन अनुभूतः। रघुवंशे एकोनविंशे सर्गे अग्निवर्णः कामिनीमोहेन प्रजापालनं न कृतवान्। अतः सः नाशमाप। किन्तु कर्तव्ये कर्मणि बद्धकङ्कणास्स्युश्चेत् तर्हि शुभान्यपि तैः प्राप्यन्ते यथा– दिलीपः सुदक्षिणा च कर्तव्यपालनमकुरुतां गोसेवाव्रतनिर्वहणेन। अत एव तयोः

पुत्रोत्पत्तिः समभूत् । अपि च पार्वती अतिथिसत्कारान्कृत्त्वा परमेश्वं पतिमवृणोत् । तथैव दुष्यन्तः स्वर्लोके असुरान् हत्त्वा प्रतिनिवर्तमानः स्वपुत्रं कलत्रं च प्राप्तवान् । अतः कालिदासः कर्तव्यपालन – धर्माचरणादीनां मुख्यत्वं दत्तवानिति वक्तुं शक्यम् ।

पाश्चात्यविमर्शकाः केचन कालिदासोपरि दोषारोपणं कुर्वन्ति । स सांसारिकबाधानिवृत्यर्थं आध्यात्मिकरूपेण कमपि मार्गं नोक्तवानिति । अस्य दोषस्य निदानं तस्य ग्रन्थानां अपठनमेवेति ज्ञायते । कालिदासस्य पद्धतिः वक्तव्यविषयान्सर्वान् व्यङ्ग्यरूपेण, गूढेन पथा च बोधयति । कालिदासः यं कञ्चन विषयं प्रत्यक्षतया वक्तुं न वाञ्छति । सांसारिकदुःखनिवृत्यर्थं स्वतन्त्रग्रन्थः कविना नाऽक्रियत इत्येतदङ्गीक्रियते । तथापि तत्सम्बन्धिनः विषयाः तत्र तत्र काव्येषु विलिखितास्सन्ति । त्यागस्य औन्नत्यं, विषयलोलुपतायाः दुष्टत्वं, देव्याः माहात्म्यं, राज्ञः कर्तव्यं, गुरूणां अभिवन्दनं इत्यादिविषयाः तत्काव्येषु दरीदृश्यन्ते । सम्यक् पठित्वा ज्ञातव्या एते अंशाः ।

कालिदासः प्रसंगानुसारेण कौटुम्बिक - सामाजिक - व्यवहारान् उल्लिखति । मातापित्रोः प्रेम, पतिपत्न्योः रागः, बन्धुमित्रयोः स्नेहः, पितापुत्रयोः वात्सल्यं इत्यादि विषयान् मध्ये मध्ये काव्येषु मनोहारित्वेन निवेशितवान् ।

चतुर्दशवर्षवनवासं प्रापितवतीं कैकेयीं प्रति रामः अत्यादरं प्रदर्शयति "हे मातः, मत्पितुः स्वर्गगमनाय भवत्येव कारणभूता । स सत्यात् किञ्चिदपि न स्खलितुं शक्तः । अत एव भवत्यैव पिता रक्षणीयः" इति । "गुरुजनानां अनुल्लंघनीया आज्ञा" "प्रतिबध्नाति हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यतिक्रमः" इत्यादिवाक्यानि तत्र तत्र काव्येषु विलसन्त्येव । अतिथिपूजनं, पण्डितादरः, गार्हस्थ्यधर्मः, आध्यात्मिकज्ञानविचारः, कलाया औन्नत्यं इत्यादिविषया अपि

तस्य काव्येषु पश्यामः ।

कालिदासः भारतीयसंस्कृत्यामपि विशेषप्रज्ञावान् । तस्य रचनासु तत्र तत्र संस्कृतेरौन्नत्यं व्यज्यते ।

रघुवंशकाव्ये राजदिलीपद्वारा नन्दिन्याः गोः सेवा, पुत्रप्राप्तेः महत्वं इत्यादिवर्णनेन भारतीयसंस्कृतेः औन्नत्यं दृश्यते । भारतीयकुलाचारपरिज्ञानेपि प्रवीणः कालिदासः । रघुवंशे, शाकुन्तलेऽपि च तस्य प्रावीण्यं व्यज्यते । कालिदासः न केवलं - प्रेम - सौन्दर्यवर्णनविषयमात्रे कुशलः, किन्तु संस्कृतकुलाचारवर्णनेपि स्वनैपुण्यं दर्शयति ।

किञ्च सः "विधिरेव गरीयान्"ति वाक्यस्य प्रामुख्यं ददाति । मालविका विधिवशात् एकहायनपर्यन्तं अज्ञातवासरूपेण दुःखानि असोढ । तथैव अशुभग्रहदशावशात् शकुन्तला पतिविरहं अन्वभवत् । इमं विषयं ज्ञात्वा कण्वः सोमतीर्थं गत्वा शान्तिकं कर्म आचरत् । अतः कालिदासः विधेः प्राबल्यं तच्छान्तिकर्मणां तन्निवारकत्वं तदा अवर्णयत् । सीता वक्ति "मत्त्यागः रामस्य दोषो न, अपि च ममैव जन्मान्तरपातकानां विपाकविस्फूर्जथुरप्रसह्यः" इति रघुवंशे । एतेन जन्मान्तरीयपापपुण्यानां प्राधान्यं दीयते कविना । किन्तु मनुष्यजन्मनि सुखदुःखानि चक्रनेमिक्रमेण भ्रमन्ति । अतः सुखदुःखसंकलितः अयं लोक इति कविः प्रतिपादयति स्वकाव्येषु ।

महाकविः नीत्यामपि अतीव प्रज्ञावान् । स्वकाव्यनाटकेषु सर्वत्र नीतेः स्थानं प्राधान्यतया ददाति । भारतीयमर्यादाभृतः कविः "विकारहेतौ सति विक्रियन्ते येषां न चेतांसि त एव धीरा" इति, किञ्च "सर्वत्र समदर्शिनः" इति न्यायानुसारेण कविः "स्थितः पृथिव्या इव मानदण्डः" इति स्वस्य माध्यमिकगुणत्वं दर्शयति । वस्तुतः व्यासवाल्मीकिभिस्सह तुल्यत्वेन वक्तुं शक्यः । कालिदासस्य मतिः अद्वैतभावनायां एव लीनोऽभूत् "वागर्थाविव संपृक्तौ" "ममापि च क्षपयतु नीललोहितः" इत्यादि वाक्यैः दृश्यते ।

★

विश्वे संस्कृतभाषाप्रभावः

लेखकः श्री खंद्वविल्लि सूर्यनारायणशास्त्री

साम्प्रतम् संस्कृतभाषाऽध्ययनम् प्रपंचस्य कृते सर्वैः प्रकारैः सर्वाऽभ्युदयसंपादकमिति अत्र व्यासे संग्रहेण प्रदर्श्यते । आदौ

भाषाशास्त्रदृष्ट्या सर्वस्मिन् जगति संस्कृतप्रभावः

कोलंबिया, षिकागो, वाषिंग्टन् विश्वविद्यालयेषु विद्यमानाः भाषाशास्त्रपंडिताः सुदीर्घगवेषणानंतरम् स्वेषाम् विमर्शसार मेवं प्रकटितवन्तः यत्–

"न केवलमेषियाया एव प्रत्युत समग्रस्याऽपि यूरोपस्य भाषाजिज्ञासूनाम् संस्कृतवाचोऽनुशीलन मावश्यकं, यतः संस्कृतेन सह सर्वासाम् भाषाणाम् निकटतमः संपर्कः" इति । एवं "रूस्" देशीयस्य "लूयीरेणु" पंडितस्य भावः संस्कृतभाषाविषयक एवं विधः यत्– "संसारस्य सर्वा एव भाषाः संस्कृतप्रभाविताः । एषियायाः अनेकदेशानाम् भाषाः संस्कृतशब्दान वहन्ति" इति । एवं भारतीयभाषाशास्त्रपारंगतानां द्विसहस्रवर्षेभ्यः प्राक् विद्यमानानाम् यास्काऽचार्यादीनाम् भावः उक्तवैदेशिकपण्डिताभिप्रायेण सह समैक्यं भजते । अत्र विषये निरुक्तवचनान्येव प्रमाणम् । अत एवाऽस्याः भाषायाः "आद्यप्रकृतित्वम्" संगच्छते ।

देशांतरेषु संस्कृतभाषाव्याप्तिः

"जर्मन्" विश्वविद्यालये "महामहोपाध्याय" पदवीविराजितः "आल्डडोर्फु" पण्डितः "जर्मन्याम् संस्कृताऽध्ययनम्" इत्येनम् विषय मधिकृत्य एवम्

कथयामास यत् "जर्मन्‌देशीयः कश्चिदेकः पण्डितः (गेथे) कालिदासीयम् शाकुंतलम् स्वशिरसि संस्थाप्य परवशस्सन् यदि नाटचम् करोति, तत्रत्योऽन्यः पण्डितः मनुधर्मशास्त्रपठनम् चिकीर्षति; एव मत्रत्योऽन्यतमः पण्डितः औपनिषदपाठेन चित्तशान्ति मुपलब्धुकामश्चेत्, अपरः पण्डितः योगशास्त्राऽभ्यासेन दीर्घाऽयुष्यम् लिप्सते" इति।

एवं शर्मण्यदेशीयः जर्मन् भाषाशास्त्रपारंगतः "मेक्सुमुल्लर्" महाशयः संस्कृतभाषासेवायै स्वजीवितमुख्यकालमतिमहितम् अंकितं कृत्वा, तदध्यनप्रभावप्रभावितस्सन् "Sacred Books of the East Series" नाम्नीम् महतीम् ग्रन्थमालाम् संस्थाप्य तन्नाम्ना स्वरचित जर्मन्‌भाषामय - बृहत्संपुटानाम् संबंधिभिः भारतीयपवित्रविज्ञानस्य गुरुत्व महत्व पटुत्व प्रकाशकैः विविधैः विश्वजनीनभावैः समग्रयूरोपस्य नेत्रोन्मीलनम् कृतवान्; निरूपितवांश्च एवं यत्—

"भारतदेशः सोदरदेशीयानामिहपरसाधकं यथा ज्ञानपन्थानम् संदर्शयामास" इति। एवमेष महाशयः "मोक्षमूलरभट्ट" इति कृतसादरनामधेयः संस्कृतसाहित्यामृतसेवया सर्वेभ्योऽप्यधिकतमम् प्रभावित आसीदित्यस्य निदर्शनान्यनेकानि संति। महाशयस्य अस्य ऋग्वेदग्रन्थपीठिकायां श्लोक मिमम् शृणुत—

शर्मण्यदेशजातेन गोतीर्थपुर (आवसृफौर्ड) वासिना
मोक्षमूलरभट्टेन भाष्यमेतत् विशोधितम्॥

एमम् सर्वदेशीया सर्वभाषाश्च सर्वप्रभावभासुरेण संस्कृतेन प्रभाविता इति यत् तस्य मूलकारणान्यस्माभिः अवश्यं ज्ञात-

व्यानि । यद्योवं कियेत, संस्कृतस्य विश्वमोहनकारकस्य विश्वकल्याणभाजनत्वम् विस्पष्टम् ज्ञायेत । वक्ष्यमाणाः ये उत्तमोत्तमोदारभावाः सर्वदेशीयेभ्यः सर्वाऽभ्युदयसंपादकाः, ते संस्कृतभाषाजनन्या एव सर्वैः मानवैः संग्रहीतुम् शक्यंते, तत्र

सर्वभूतेषु समभावना

संस्कृते सर्वत्र समभावनाबोधकाः—

आत्मवत् सर्वभूतानि यः पश्यति स पश्यति ।
आत्मवत् सर्वभूतानाम् एकः प्रियहिते रतः ।।

मा हिंस्यात् सर्वभूतानि

एवमादयस्सूक्तयः सम्यक् पाठितास्सत्यः केषांचित् मूर्खाणाम् वैरभावविवशनाम् चित्तेषु सर्वत्र समदर्शनत्वरूप मुदारभाव मुत्पाद्य सोदरमानवेषु, एवम् सोदरदेशेषु च विषये तेषाम् अकारणद्वेषभाव मुन्मूलयंतीन्यत्र न कश्चिदपि संदेहः ।

सांप्रतम् यदि वयं तत्वतः पश्यामः भौतिकविज्ञानविकासरूपेण प्रवर्धमानः नागरिकदेशीयानाम् आधुनिकः अण्वस्त्रसर्जनरूपः पारस्परिकः प्रतिद्वंद्विताभावः, नूनमेकैकस्य नागरिकमानवस्य मानसं भीतिभावपरीतम् द्वेषभावदग्धं च करोति । महाऽनर्थकरोऽयं द्वेषभाव एव स्वेषाम् सज्जनानाम् च जीवितानि, शान्तिभावशून्यानि दुःखभाजनानि च करोति । एष विषयः सर्वदेशीयानाम् कृते महाऽनर्थदायक एव खलु । एतस्मादपि महाऽनर्थात् विद्विष्टमानवानुद्धर्तुम् उक्तरूपेण परमसाधनम् संस्कृतमेव, यतः सर्वत्र समदर्शनत्वप्रबोधकाः सर्वेभ्यः सर्वाभ्युदयसंपादिकाः सुमनोहरसूक्तयः अत्रैव अमरवाण्याम् परस्सहस्रं भ्राजन्ते । अनया समदर्शनत्वभावनया, नो चेत् समैक्यभावनया विभिन्नभावकर्तृकः परस्परद्वेषभावः विलीयेत । (अनुवर्तते)

श्रीपारिजातापहरणकाव्यम्

ले० श्री. न. च. वेंकटताताचार्यः, विशाखपट्टणम्.

[पूर्वानुबन्धः]

पश्यात्र सिद्धपथिकान् तरुणीमणे त्वं
ये भूर्जपत्र निवहे सुरधेनुदध्ना ।
संमिश्रितोदन समभ्यवहारतृप्ताः
गच्छन्ति शीतगिरि कूटमनल्पहर्षाः ॥

पश्याधुना श्रवणभूषणरत्नजालान्
विद्याधरान् विमलमौक्तिकहारयुक्तान् ।
संबद्ध खड्गनिवहान् शिवपादभक्तान्
उष्णीव मण्डित वराङ्गयुतान् प्रसिद्धान् ॥

किं पश्यसीह दयिते समुपात्तगीतान्
गन्धर्वनाममहितान् सुविमानचारान् ।
अर्वाननान् प्रथित किंपुरुषाननेकान्
नृत्वेप्सरो जनगणस्य सहायभूतान् ॥

यक्षा इमे तरुणी गानकला विशिष्टाः
एते च गुह्यकवराः कुशलाश्च हास्ये ।
अन्ये च सन्ति गरुडा इति कथ्यमानाः
अत्रैव सन्ति किल चारणनाम भाजः ॥

पश्येह गङ्गां यमुना सखीं त्वं
शर्वोत्तमाङ्गे नटनं विधात्रीं ।
नेत्राग्निदग्धान् कपिलस्य कोपात्
मोक्षं नयन्तीं सगरस्य पुत्रान् ॥

कुटीर सङ्घान् मुनिपुङ्गवानां विलोकयाशु प्रयातान् सुरम्यान् ।
सुरद्रुमैर्दत्त समस्तवस्तु प्रपञ्चसंभावित चत्वरान्स्तान् ॥

रोमन्थयन्तीमिह कामधेनुं विलोकयाशु प्रियभामिनि त्वं ।
या चाप्सरश्चन्द्र सुधादिकेभ्यः प्रकर्ष मास्थाय विराजतेऽत्र ॥

हेमाचलालक तलस्थित शैलराज
सत्पट्टबन्ध सदृशावरणश्चकास्ति ।
तन्मौळिसंस्थितकिरीटवदत्ररम्यः
प्रासादराज इह दृश्यत एव कान्ते ॥

सम्पत् समृद्ध नगरं बरवैजयन्तम्
सर्वात्मना तुलयितुं विफलप्रयत्नाः ।
दिक्पालपट्टण ततिस्त्रपया स्थितेव
सन्दृश्यते विबुधलोक विमानपङ्क्तिः ॥

ये सन्ति धैर्यसहिताः प्रयनप्रदेशे
ये वाचरन् विधियुतान् विविधाध्वरादीन् ।
ये चात्यजन् अखिलमैहिक सौख्यजालम्
ते सर्वथा सुरवधूमुखचुम्बनार्हाः ॥

कान्तापयोधरमहीधरदुर्गदेशे
आवर्तकेषु पृथु मोहमहार्णवस्य ।
शश्वन् निमग्नजन्ता निजसत्क्रियाभिः
एनां पुरीं समधि गच्छति सुन्दराङ्गि ॥

एवं समाख्याय सुरालयस्य प्रशस्तिमात्मप्रियवल्लभायै ।
भूत्वा प्रहृष्टः तदनुप्रपेदे हरिः सुमेरून्नत शृङ्गदेशम् ॥

आकाशमार्गे गरुडस्तदानीं विद्राव्य सर्वान् उपरोधभूतान् ।
स्वीकृत्य तेषां प्रणयप्रणामान् प्रागात् खुरन्यास पथेद्युधेन्वोः ॥

तदा समे शीतलवातपोतैः अपेत देहश्रमलब्धसौख्याः ।
शनैरगच्छन् गगनस्रवन्ती तट प्रदेशं नितराम् प्रहृष्टाः ॥

विश्वसंस्कृतसम्मेलने उपस्थिताः केचनान्ध्रप्रदेशीयाः संस्कृतविज्ञाः

अत्र प्रथमश्रेण्यां यंत्रस्य वामपार्श्वे उपविशन् वृद्धः व्याकरण पितामहः श्री गुंडेराव्हर्कार्महोदयः यः खलु निवृत्तमंडलन्यायाधीशपदवीकः संस्कृतव्याकरण पारीणः अष्टाध्यायी यन्त्रमाविरकरोत् । तस्य महाशयस्य पार्श्वत एव तदुपज्ञं यन्त्रमपि अवस्थापितं संस्कृतरसिकानां नेत्रपर्वं करोति । तच्च दर्शने भ्रमद्ग्रन्थरिव वर्तमानं पुस्तकपृष्टाकारविभिन्नस्थलेषु संकेत विशेषांकितं दक्षिणपार्श्वस्थ कुंचिकानिचितं अन्तर्गत दीपगोलमण्डितं कुञ्चिकाधर्षणेन तत्तद्रूपोचितानि सूत्राणि यथाक्रमं तत्तत्स्थानसंख्या निर्दिशति ।

मन्यामहे भारतसर्वकारः एतस्य यन्त्रस्य संपूर्णा परिपोषणाय अविरळप्रचाराय च यथा शीघ्रं सहकुर्यादिति ॥

जुगुम्फ स कबीरस्य

ले० बा. वि. देवासकरः, वटपत्तनम् .

चकार कार्यं भक्तस्य श्रीरामो भक्तवत्सलः ।
जुगुम्फ स कबीरस्य सुचैलं रघुनन्दनः ।।

अभजदभजद्रामं कबीरो राममानसः ।
रामध्यानपरोभक्तः स्वस्य विस्मृत्य कर्म च ।।

यदा यदा विसस्मार ध्यानमग्नः स्वकर्म सः ।
तदा तदा सुचैलं स, जुगुम्फ भुवनप्रभुः ।।

वीणाहस्तः कबीरः स राममग्नो सदैव सः ।
सदा जुगुम्फ भक्ताय सुचैलं पुरुषोत्तमः ।।

यदा यदा रामरूपः कबीरश्चाभवत्तदा ।
रामो भूत्वा हि भक्तस्य दासः कार्यं चकार च ।।

एकदैवं सुचैलं तत् सुपूर्णमभवत्तदा ।
रामनाम हि सर्वत्र तस्योपरि ददर्श सः ।।

जजागर तदा भक्त उन्मील्यक्षीणि स्वस्य सः ।
अब्रवीत्सुप्रहृष्टः स "क्वासि, क्वासि, रघो! रघो!!"

परन्तु धनुर्धारी सर्वज्ञः सर्वशक्तिमान् ।
सर्वव्यापी सुसंतुष्टस्तत्रैवान्तरधीयत ।।

पितृदेवश्च शत्रुघ्नः कौसल्यानन्दवर्धनः ।
जुगुम्फ स कबीरस्य सुचैलं राघवः सदा ।।

विशेषसंचिका
श्रीलक्ष्मीनारायण सहस्रहोमकुण्डक्रतु
सन्दर्भे

उपरिनिर्दिष्टः क्रतुविशेषः तिरुमले बालाजीसन्निधाने श्रीमद्भिः त्रिदण्डि श्रीमन्नारायणरामानुजजीयर स्वामिभिः २८-६-७२ दिनात् १०-७-७२ दिनं यावत् महावैभवेन निर्वर्तिष्यते। तत्संदर्भे क्रतुविशेषसंचिका काचन प्रकाशयितुं संकल्पिता। आन्ध्रप्रदेश राज्यपालः संचिकाप्रकाशनमहोत्सवं प्रारभिष्यते। बहवः महाभागाः तस्मिन् भागं ग्रहीष्यन्ति।

अतः आगम पंडितैः पांचरात्रवैखानसशैवागमविषयकाः निबन्धाः संस्कृते, आन्ध्रे, द्राविडे, हिन्द्यां, आंग्ले वा विलिख्य प्रेषणीयाः। तैस्साकमेव स्वीयाछायाप्रतिकृतिश्च स्वात्मजीवितचरित्रसंग्रहनिर्देशपूर्वकं यथाशीघ्रं श्रीलक्ष्मीनारायणसहस्रहोमकुण्डक्रतुकार्यालयः, तिरुमलै, चित्तूरु जिला इति संकेतेन प्रेषणीया।

गैर्वाण्यष्टश्लोकी

लेखक: श्री वि॰ एस॰ वि॰ पाट्टरार्यशिरोमणि:॰

गैर्वाणि, पत्रनिलये करुणार्द्रदृष्ट्या
सम्पश्य देवि परिदेवितमर्तिविद्धम् ।
त्वत्पादपंकजयुगं शरणागतं मां
ज्ञानादिशून्यजनसंकलितं सुदीनम् ॥

यस्याः प्रभावमधिगन्तुमशक्नुवानं
मां ते विलोकय दृशा विविधाधितप्तम् ।
गीर्वाणवाक् द्रविडभूमितले विलुप्ता
"सर्वार्थबोधकगुणा" इति विचिन्तयन्तम् ॥

गैर्वाणि देवि लोकेऽस्मिन् ते कटाक्षं प्रसारय ।
यस्या दृष्टिप्रभावेण वाक्शुद्धिं दधते जनाः ॥

गैर्वाणि यस्त्वां भजते मनुष्यः स पण्डितः स श्रुतिविद् विधिज्ञः ।
तत्पत्रसरार्थविदं भजे तं सुमेधसं सन्ततमाभिजातम् ॥

अज्ञानपूरितमनागमवेदिनं मां
देवि त्वमुद्धर गतं भववारिराशिम् ।
त्वद्भक्तिपोतमवलम्बितुमप्यशक्तं
मोहान्धकारजलधौ पतितं विमूढम् ॥

गैर्वाणीत्र्यक्षरं मन्त्रं ये जनाः पर्युपासते ।
पण्डिताग्रेसरास्तांश्च स कुर्यात् सुधियः सदा ॥

यस्याः पठनमात्रेण मेधा संवर्धते सदा
गैर्वाणीं तां भजे नित्यं सर्वलोकमहेश्वरीम् ॥

गैर्वाणि, वाणी शुभदा परोक्षरसार्थसंयुक्तसुशब्दजाला ।
वेदान्तवेदागमरूपिणी सा त्वत्पादपद्मं शरणं प्रपद्ये ॥

सुभाषितानि

लेः श्री यन्. रामनाथार्यः.

[पूर्वानुबन्धः]

दिग्वाससं गतव्रीडं जटिलं धूलिधूसरम् ।
पुण्याधिका हि पश्यन्ति गंगाधरमिवात्मजम् ॥ ४५१ ॥

Only very fortunate persons are given to behold their children playing about naked and unabashed, with locks of hair on their head and smeared with dust all over the body, resembling Lord Siva.

कविः करोति पद्यानि लालयत्युत्तमो जनः ।
तरुः प्रसूते पुष्पाणि मरुद्वहति सौरभम् ॥ ॥ ४५२ ॥

Poet composes verses but it is enjoyed only by greatmen. The tree puts forth flowers but its fragrance is wafted by the wind.

दानाय लक्ष्मीः सुकृताय विद्या चिंता परब्रह्मविनिश्चयाय ।
परोपकाराय वचांसि यस्य वन्द्यः त्रिलोकीतिलकस्स एव ॥ ४५३ ॥

A person is considered really great and respected everywhere, whose wealth is for helping the needy, whose learning is for doing good to others, whose thoughts are for realising the Absolute and whose words are for helping others.

हस्तादपि न दातव्यं गृहादपि न दीयते ।
परोपकरणार्थाय वचने किं दरिद्रता ॥ ॥ ४५४ ॥

It is neither giving from your hands nor from your house· What dearth can there be in uttering words, with a view to help others·

वहेदमित्रं स्कन्धेन यावत्कालविपर्ययः ।
अथैत्रमागते काले भिन्द्यात् घटमिवाश्मनि ॥ ॥ ४५५ ॥

You will have to carry even your enemy on your shoulders, as long as yours stars are bad After the return of better days, you may strike him, as you do an earthern ware on a stone.

अन्वयागतविद्यानां अन्वयागतसंपदाम् ।
विदुषां च प्रभूणां च हृदयं नावलिप्यते ॥ ॥ ४५६ ॥

Those who acquire knowledge by tradition from their ancestors, and also those who acquire wealth from their forbearas are never puffed up with pride, be they either scholars or kings·

निस्सारस्य पदार्थस्य प्रायेणाऽऽडम्बरो महान् ।
न सुवर्णध्वनिस्तादृक् यादृक् कांस्ये प्रजायते ॥ ॥ ४५७ ॥

A thing of little value makes great noise. Gold does not give out as much sound as bell metal when struck·

(अनुवर्तते)

नित्यमर्चामि संस्कृतम्

लेखकः - वैद्यः श्रीरामस्वरूपशास्त्री, संपादकः, बालसंस्कृतम् , बम्बई ८६.

मदीया संस्कृतं माता संस्कृतं च पिता मम ।
गुरुर्मे संस्कृतं शश्वद् बन्धुरेव हि संस्कृतम् ॥
संस्कृतं परमं मित्रं रक्षकं मेऽपि संस्कृतम् ।
संस्कृतं कामधुग्धेनुः संस्कृतं मामकं धनम् ॥
संस्कृतं चाऽस्ति मे धर्मः मम कर्मापि संस्कृतम् ।
जीवनं संस्कृतं चाऽस्ति जीवनस्य फलं तथा ॥
आददे संस्कृतस्यार्थे प्रददे संस्कृताय च ।
अधीये संस्कृतस्यार्थे प्रयत्नः संस्कृताय मे ॥
अशनं संस्कृतस्यार्थे वसनं संस्कृतं मम ।
संस्कृतस्य कृते श्रद्धा नित्यमर्चामि संस्कृतम् ॥

न्यायमाला (चतुर्थपृष्ठात्)

पतन मिति रीतिः । अतः अन्धस्य अन्धानुगमनं सर्वदा भयावहमेव ।

एव मेत्र अज्ञस्य अज्ञानुसरणं, अकुशलस्य अकुशलानुकरणं, अतीर्णस्य अनुत्तीर्णाश्रयण मित्याद्यप्यूह्यम् ।

गम्यस्थानावाप्तिः लक्ष्यप्राप्तिः उद्देश्यपरिपूर्तिश्चेत्येतदभिलष्यते चेत् तर्हि स्वयमसमर्थोऽपि समर्थं कञ्चिदाश्रित्य कृतकृत्यः कृतार्थश्च भवतीति लोकानुभवः । अतोऽसमर्थस्य समर्थाश्रयणमेव वरीयः ।

असमर्थस्य असमर्थाश्रयणं केवलं विफलमित्येव न, अपितु विपत्करमपि सम्भाव्यते इति पूर्वोक्तन्यायस्य तात्पर्यम् ।

विलोकनं–विज्ञानभवने नवदेहली

"अवरः"

"न हि ज्ञानेन सदृशम्"। तदेव प्रकृष्टं सत् प्रज्ञानं; तदेव विविधं विशिष्टं वा सत् विज्ञानं भवेत्।

विश्रान्तिः संस्कृतात्मनः

विज्ञानभवनं निर्माणादारभ्य शास्त्रीय - विचारविनिमयस्य आवासभवन मेव जातम्। अद्यावधि संस्कृतस्य तत्र विश्वव्यापिनो रूपस्यैव दर्शन मभूत्, न त्वन्तर्यामिणः स्वरूपस्य इति मन्ये। विश्व-संस्कृत-सम्मेलनं १९७२ यदायोजितं विज्ञानभवने तन्नूनं उभयविधं सत् अभयप्रदमासीत्। परिधावी अन्वर्थनामा भूयात्। भारतीयसंस्कृतेः परीवाहः विश्वसंस्कृतसम्मेलन माध्यमेन विश्वतः परीधावी विश्वस्मिन्निति विश्वसिमि नितराम्, •......अस्मिन्नवावसरे निश्श्वसिमि च सुदीर्घं ......। यदि स मनीषी मुन्षी महोदयः जीवन् विश्वसंस्कृतसम्मेलनस्य भद्रमद्रक्ष्यत् तर्हि संस्कृतात्मा संस्कृतोऽभविष्यन्। विश्वपरिषद्भावनाभावुकस्य मुन्षीमनीषिणः विश्वसंस्कृतसम्मेलन मिद मुभयविधं महानन्दकारक मभविष्यन्। संस्कृतात्मनः तस्य महानुभावस्य भारतसर्वकारेण आयोजितेऽस्मिन् प्रथमविश्वसंस्कृतसम्मेलने आध्यात्मिकविधया पुनरुज्जीवनं पुनः प्रतिष्ठा वाऽकारीति मन्ये।

आत्मप्रकाशनम्

दिष्टया भारतं "उत्तिष्ठत; जागृत; प्राप्य वरालिबोधत" इति पन्थान मनुसरति। युनेस्को साहाय्येन इदंप्रथमतया भारते विश्वसंस्कृतसम्मेलन मायोजित मस्मिन् वत्सरे (१९७२) भारत सर्वकारेण। भारतेऽन्तर्लीनानां

संस्कृतमूर्तीनां युगपदुत्थापनं, जागरणं, नवदेहली विश्वसंस्कृतसम्मेलनप्रापणं आत्मविलासरूपं वरं प्राप्य निजनिवासं पुनः प्रत्यागमनं च स्वतः स्वरसतश्च (Automatically) सम्पन्नमभूत्। सम्मेलने सामान्यतः यदुद्दिश्यते विशेषतश्च यदभीप्स्यते तत्समीप्सितं अस्मिन् विश्वसंस्कृत सम्मेलनेऽपि सिद्धप्रायम् । भारतीयायाः प्राचीनायाः अर्वाचीनायाश्च परम्परायाः पण्डिताः सुधियः सम्मेलने संभूय महान्तं आनन्दं प्राप्नुवन् । विशिष्य वैदेशिकै र्मनीषिभिस्सहभावेन, वार्तालापेन, विचारविनिमयेन च संस्कृतव्याप्तेः आद्यं सोपान मध्यरोहन्निति निश्चप्रचम् ।

विज्ञानभवने विलोकितानि बहूनि सन्ति येषां मध्ये प्रमुखमिदमभवत् यदाहूताः अनाहूताश्च प्रतिनिधय प्रेक्षकाश्च सर्वे समागत्य निर्दिष्टं कार्यक्रमं उपातिष्ठन् इति । भोजनावासयातायातादिव्यवस्थायां सत्यप्यसौकर्ये किञ्चिदिव कुटुम्बस्वभावमनुस्मरन्तः स्मारयन्तश्च अभ्यागताः सहनशीलतां प्रादर्शयन् । एकस्मिन् भारत एव भिन्नभिन्न प्रदशेभ्यः, विभिन्नमातृभाषाभाषिभ्यः, विविधाचारप्रचारशालिभ्यः, नैकविधाशन-वसनप्रियेभ्यः जनेभ्यः समागताः संस्कृतज्ञाः तत्प्रेमिणश्च एकत्रीभूय विज्ञानभवने संस्कृतनगरे च, समानं भावं संस्कृतस्य कृते प्राप्तुं नैजान् विशेषान् व्यस्मार्षुर्यावत्सप्ताहम् । संस्कृतस्य यदन्ताराष्ट्रीयं स्वरूपं विज्ञानभवने व्यलोकि तस्य आराधनं तज्ज्ञैः प्रेम्णा चेत् अतज्ज्ञैरादरेण गौरवेण च कृतम् । सेवा प्रतिफलं नाभिलषतीति सूक्तिः । विशिष्य इयं स्वच्छन्दसेवकानां विषये युज्यते । आगन्तुकानां अभ्यागतानां वा कृते आवासे वा अभ्यवहारे वा तत्रत्ये दैनंदिने लोकव्यवहारे वा स्वच्छन्दसेवकानां सेवा अत्यन्त मनिवार्यतया अपेक्ष्यते । यदि तादृशी सहायता, या मानवतायाः प्राति-

पदिकरूपा, न लभ्यते विज्ञान-भवने तर्हि "वनेऽपि भवने यथा" इति स्मर्तुं शक्यम्। दूरादागतानां अपरिचितानां विज्ञान-भवनं मयसभाभवनमेव प्रतीयेत। विचारणालयस्य (Enquiry Office) सहायता प्राप्तौ तु तेषामतीव सौकर्यं भवेत्।

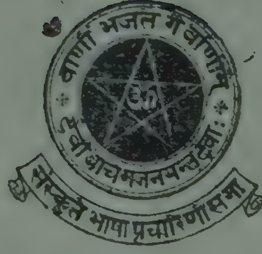
सम्मेलनेऽस्मिन्

चिरादनुभूतानां पुनर्नवीकृताः संस्मृतयः पल्लविताः सम्मेलने। बहोः कालात्पूर्वं दृष्टानां पुनर्दर्शनेन मन्दं मन्दं अनुस्मरणं प्रवृत्तं सम्मेलने। इदं प्रथमतयाऽवलोकितानां पुनः पुनः परामर्शेन नवीना स्फूर्तिर्जाता सम्मेलने। कार्यकर्तॄणां सेवाविधानेन नेतॄणां दिशाप्रदर्शनेन विशिष्टानां शिष्टानां च गम्भीर-भाषणेन, समागतानां संस्कृति प्रतिनिधीनां परस्परविचार-विनिमयेन, सहभावेन, सहकारेण, कुटुम्बवद्वार्तालापेन "वसुधैव कुटुम्बकं" इत्यस्य आधार-शिलायाः स्थापनं कृतमिति मन्ये।

विश्वसंस्कृतसम्मेलने विज्ञान-भवने संस्कृतनगरे नवदेहल्यां यद्यदनुभूतं तत्सर्वं स्मृति-पथे स्थितिं प्राप्य पुनर्मेलनं प्रतीक्षताम्। भारतमेवेति कुतः? यत्किमप्यस्तु राष्ट्रं भूमण्डले; यदि पुनः विश्वसंस्कृतसम्मेलनं क्वापि सम्पत्स्यते तर्हि नूनं स्मृतिपथं गतं तत्सर्वं पुनरुत्थितं जागृतं च भवेत् प्राप्य वरान्निबुद्धयात्।

"जयतु भारतं!
जयतु संस्कृतम्!"

संस्कृतभाषाप्रचारिणीसभा, चित्तूरु.

उत्तरायणपरीक्षा फलितांशाः

Samskrita Bhasha Pracharini Sabha, Chittoor.

Results of March Examinations 1972.

The following are the Registered numbers of successful candidates who appeared for the Samskrit Examinations held on 11th 12th and 13th March 1972 by the above Sabha.

Parichaya

	I Class:-	928	929	931	933	1061	1069
1135	1141	1160	1194	1263	1287	1288	1289
1405	1410	1412	1416	1422	1423	1425	1427
1428	1429	1441	1445	1446	1447	1449	1450
1453	1455	1456	1457	1461	1465	1467	1473
1474	1539	1544	1543	1547	1551	1555	1556
1557	1583	1589	1610	1613	1616	1639	1640
1641	1642	1644	1645	1651	1671	1713	1714
1715	1716	1717	1719	1732	1742	1743	1745
1748	1769	1770	1771	1772	1773	1775	1800
1806	1811	1813	1814	1817	1822	1827	1880

1832 1834 1855 1854 1856 1857 1859 1861
1890 1892 1893 1894 1895 1896 1898 1949
1952 1954 1956 1959 1992 and 1998.

II Class:- 859 860 861 879 882 932
937 940 941 1019 1031 1043 1049 1053
1055 1059 1060 1066 1082 1083 1085 1087
1124 1130 1132 1134 1136 1138 1139 1140
1168 1169 1174 1175 1187 1261 1264 1275
1285 1286 1297 1299 1304 1307 1311 1313
1336 1337 1403 1404 1408 1413 1414 1418
1424 1451 1452 1458 1459 1466 1469 1475
1476 1518 1519 1540 1541 1550 1564 1566
1567 1582 1584 1600 1601 1614 1615 1648
1652 1654 1658 1660 1666 1668 1696 1702
1713 1733 1735 1744 1746 1749 1797 1807
1812 1815 1820 1825 1829 1833 1889 1947
1948 1953 1964 1965 1969 1977 1981 1988
1989 1990 1991 1993 1994 1995 1996 1997
and 2002

III Class:- 857 858 862 863 874 876
883 865 891 892 893 895 912 913
916 918 919 920 921 922 923 924
925 926 927 936 938 939 948 953
960 964. 965 968 1012 1013 1015 1017
1018 1036 1045 1046 1047 1048 1050 1052

1054	1063	1064	1068	1071	1072	1074	1075
1076	1077	1079	1081	1084	1089	1090	1091
1123	1125	1126	1129	1133	1137	1147	1151
1161	1163	1164	1165	1166	1170	1171	1172
1173	1177	1178	1179	1180	1181	1182	1184
1185	1186	1188	1190	1192	1260	1262	1277
1278	1284	1296	1298	1300	1302	1305	1309
1310	1312	1315	1316	1317	1319	1321	1322
1326	1328	1330	1331	1332	1333	1334	1335
1338	1339	1340	1343	1402	1406	1437	1440
1442	1443	1444	1454	1462	1464	1468	1477
1478	1479	1520	1527	1528	1529	1530	1531
1533	1542	1543	1548	1549	1552	1554	1559
1560	1561	1562	1665	1568	1602	1603	1609
1643	1649	1650	1658	1656	1659	1661	1664
1665	1667	1669	1670	1672	1691	1692	1693
1694	1695	1699	1700	1704	1736	1747	1796
1798	1804	1810	1816	1818	1819	1821	1823
1824	1826	1828	1831	1860	1862	1886	1888
1950	1957	1958	1961	1962	1967	1968	1970
1971	1973	1975	1979	1982	and 1983.		

Abhigna

I Class:- 1094 1095 1097 1099 1197 1198

1200	1201	1202	1271	1274	1291	1292	1499	1558
1604	1605	1606	1617	1619	1673	1677	1678	1679
1709	1722	1765	1838	1841	1842	1843	1845	1846
1847	1848	1868	1925	1926	1927	1928	1930	1931
1932	1933 and 1934.							

II Class:- 866 868 886 890 901 954
981 994 995 1037 1098 1100 1101 1105 1119
1196 1203 1205 1207 1208 1211 1214 1268 1269
1272 1290 1354 1355 1401 1434 1435 1481 1485
1487 1501 1565 1674 1675 1721 1724 1729 1740
1753 1763 1764 1766 1767 1780 1799 1837 1840
1844 1849 1851 1852 1865 1867 1869 1870 1909
1910 1911 1913 1914 1920 1921 1924 19 9 and
1930.

III Class:- 867 870 871 887 888 889
898 899 902 903 904 974 975 977 980
985 988 989 990 991 993 996 998 999
1021 1022 1023 1026 1028 1029 1096 1102 1103
1107 1154 1195 1204 1206 1209 1210 1212 1213
1216 1219 1220 1222 1270 1273 1280 1346 1347
1350 1352 1356 1357 1358 1360 1361 1362 1363
1365 1366 1368 1369 1371 1375 1376 1377 1378
1381 1385 1386 1389 1390 1391 1392 1394 1395
1397 1398 1399 1400 1420 1488 1489 1490 1491
1492 1493 1494 1495 1497 1498 1500 1569 1570
1571 1572 1573 1575 1576 1577 1578 1580 1581
1586 1587 1591 1622 1723 1739 1741 1750 1752
1756 1757 1777 1778 1779 1781 1805 1836 1850
1866 1871 1912 1915 1917 1919 1922 1923 and
2000.

Vichakshana

I Class:- 1229 1230 1233 1234 1236 1240
1241 1505 • 1510 1682 1681 1687 1725 and 1935.

II Class:- 956 957 1002 1039 1040 1041 1042 1112 1142 1225 1227 1228 1231 1232 1235 1237 1238 1279 1281 1503 1507 1508 1512 1588 1625 1626 1627 1682 1684 1685 1686 1710 1711 1712 1761 1783 1787 1794 1873 and 1877.

III Class:- 955 1001 1010 1111 1224 1226 1239 1242 1243 1502 1504 1506 1521 1522 1628 1629 1630 1631 1730 1760 1762 1782 1784 1785 1786 1788 1789 1790 1791 1793 1874 1875 1876 1878 1879 1880 1881 1882 1883 1884 and 1885.

Samartha

I Class:- Nil.
II Class:- 1282 1293 and 1513.
III Class:- 945 1005 1006 1634 and 1635.

Passed in I part only:- 1003 1244 1245 1246 1247 1248 1249 1250 1251 1252 1512 1593 and 1938.

Passed in II part only:- 905 1004 1253 1254 1255 1256 1257 1258 1939 1940 1941 1942 and 1943.

Kovida

I Class:- Nil.
II Class:- 906 1525 and 1731.
III Class:- 1594 and 1595.

Passed in I part only:- 1937 only.
Passed in II part only:- 1638 only.

Passed in IV part only:- 1608 only.

Passed in V part only:- 129 1295 1517 1524 and 1598.

Passed in I and II part only:- 1596 only.

Passed in I, II, III and IV parts only:- 1515 only.

Passed in IV and V parts only:- 1516 only.

The following candidetes stood first in First Class. Prizes will be awarded to them in due course.

Parichaya:— 1422 S. Subrahmanya Sastry, Thulluru.

Abhigna:— 1619 V. Venkatakrishnan, Madurai A.

Vichakshana:— 1935 S. Durga Bai, Salem.

तंजावूरु - तिरुपति - त्यागरायनगर - सेलम केन्द्राणि विस्तृतान्यान् यत्र प्रत्येकमुपशतं विद्यार्थिनः समाविशन् ।

तिरुपति केन्द्रसंस्कृतविद्यापीठं कृतज्ञतांजलिना मानयामः यत्तत् विद्यार्थिनः छात्रभृतिप्रदानपूर्वकं प्रोत्साहयति । सर्वेभ्योपि उपाध्यायेभ्य संस्थाभ्यश्च कृतज्ञास्मो यैः संस्कृतसेवादृष्टया केवलं विद्यार्थिनः पाठयन्ते उपस्थाप्यन्ते च एतत्सभापरीक्षासु ।

इति

संस्कृतभाषाप्रचारिणी सभा, १५–५–७२. } श्रीनिवासाचार्यः, परीक्षामन्त्री.

विरोधिकृदुत्तरायणपरीक्षासु प्रचलितानि केंद्राणि–५५

१. अनन्तपुरम् २. अनकापल्ली ३. अमलापुरम् ४.आदोनी ५. आर्यवटं ६. इंद्रप्रस्थम् ७. कडप ८. कर्नूलु ९. काकिनाड १०. कोंडमाचुपल्ली ११. कोमरगिरिपट्टणभ् १२. कोयंबत्तूरु - ए. १३. कोयंबत्तूरु - बी. १४. गुंतकल् १५. गुंटूरु १६. गूडवल्ली १७. चित्तूरु १८. चिदंबरम् १९. चीमलवागुपल्ली २०. तंजावूरु २१. तिरुचिरापल्ली २२. तिरुनेण्वेलि २३. तिरुवल्लिक्केणी २४. तिरुवेंगाडु २५. तिरुपति २६. तुलगाम् २७. तुल्लूरु २८. तेरिलंदूरु २९. त्यागरायनगर् ३०. दोम्मरनंद्याल ३१. निडमर्रु, ३२. निवगाम् ३३. नेल्लूरु ३४. पेदमक्केन ३५. पेद्दापुरम् ३६. भीमवरम् ३७. मंत्रालयः ३८. मदुरै - ए. ३९. मदुरै - बी. ४०. मन्नार्गुडि ४१. मुक्कामल ४२. मेट्टूरुडाम् ४३. मोडेकुर्रु ४४. यलमंचिलि ४५. राजमहेन्द्रवरम् ४६. वरंगल् ४७. वट्टिचेरुकूरु ४८. विजयनगरम् ४९. विल्लुपुरम् ५०. विशाखपट्टणम् ५१. शिवदेवुनिचिक्काला ५२. श्रीरंगम् ५३. सखिनेटिपल्ली ५४. सेलम् ५५. हैदराबाद् ।

विरोधिकृदुत्तरायण परीक्षाफलसारिणी

उत्तीर्णाः ८३०

परीक्षाः	अभ्यर्थिनः	उपस्थिताः	उत्तीर्णाः			
			प्र. श्रे.	द्वि. श्रे.	तृ. श्रे.	खंडशः
परिचयः	633	560	108	119	212	—
अभिज्ञः	340	317	45	69	182	—
विचक्षणः	11	99	14	40	41	—
समर्थः	44	41	—	3	5	26
कोविदः	21	17	—	3	2	11
आहत्य	1148	1034	167	234	392	37

संस्कृतभाषाप्रचारिणी सभा, चित्तूरु.
१५-५-७२.

श्रीनिवासाचार्यः,
परीक्षामन्त्री.

पाठकेषु विज्ञापनम्

गैर्वाणी नववर्षवयः अतीत्य जनवरि मासे दशमे वयसि पदं न्यधात्। इयं चैकवर्षपर्यन्तं त्रैमासिकी स्थित्वा द्वितीयवत्सरात् मासिकी प्रकाश्यते। द्वित्रसन्दर्भान् विहायैषा मासक्रममनपहाय बहिरायातीति सुविदितं भवताम्। अद्यतनकाले संस्कृतपत्रप्रकाशनं कीदृशक्लेशबहुलमिति सर्वविदितम्। तत्रापि एतत्पत्रस्य क्लेशा विलक्षणा अनुभूयन्ते। तेषां कीर्तनेन नात्र किमपि प्रयोजनम्। रचनादौर्लभ्यं रसिकवैरल्यं चेति खेदयति चेतः निर्वाहकाणाम्। विषयवैविध्येन सारल्येन वैचित्र्येण नूतन-रचनाभ्यासप्रदर्शनेन च सुतरां प्रशंसितमिदं पत्रं आर्थिकदौर्बल्येन व्यथते। मार्किं उपशतसंख्याका एव सदस्याः छंदं अर्पयन्ति, अव-शिष्टा मूर्तयश्च निर्मूल्यमेव विभज्यन्ते वारं वारम्। केचन महानु-भावाः विना याचनं प्रेषयन्ति स्वीयं छन्दं उचितकाले। परन्तु बहूनां न द्रवति हृदयं एकदापि। प्रेषव्ययबहुले काले, परिमित-परिवारवत्या अनया पत्रिकया प्रतिव्यक्ति विज्ञापनं असाध्यमिति हेतोः एवं विज्ञाप्यते यत् अनुपदं अथवा यावच्छीघ्रं, स्वीयं छन्दं (रू ४–००) प्रेषयित्वा पोषयन्त्विवति।

रूप्यचतुष्टयं यद्यपि भवतां उद्देशे अल्पमेव तथापि गैर्वाण्याः महते प्राणलाभाय संपद्येत। अन्यथा न केवलमिदं गैर्वाणी ह्रास-मेष्यति, अपितु स्वाश्रयभूतां संस्कृतभाषाप्रचारिणीं सभामपि ह्रसयिष्यति।

अतः पुनर्निवेद्यते पाठका स्वस्वमनसा संचिन्त्य यथाशीघ्रं छंदं अर्पयितु तर्पयितुं च गैर्वाणीम्।

इति,

ति. कं. तिरुवेङ्कटाचार्यः,

प्रधानमन्त्री·

आन्ध्रप्रदेशसर्वकारेणानुमोदिता R. C. No. 27-A 3/65 Dated 14-7-65.
R. N. 1845/60. *Postal R. No. H. 493*

भारतसर्वकारेण पुरस्कृता च

गैर्वाणी

वार्षिकम् ४-००

प्रहेलिका

मंजुलघौ संभावितगुणे क्वचिन्नापदाधारे ।
अयि सखि तत्रोपपतौ मम चेतो न त्वनीदृशे पत्यौ ॥

अर्थः– अयि सखि, मंजौ सुन्दरे लघौ इष्टे च, संभावितसौन्दर्यादिगुणवति, क्वचित् कदाचिदपि, न आपदाधारे विपत्तिरहिते, तस्मिन्, उपपतौ जारे, मम चेतः प्रवर्तते, अनीदृशे एतादृशलक्षणरहिते, पत्यौ भर्तरि, न प्रवर्तते । अयं प्रातीतिकोर्थः ।

मंजुला घिसंज्ञा यस्य तस्मिन्, संभावितः गुणः "घेर्डिति" इति गुणः यस्य तस्मिन्, नापदाधारे– "ना" इति पदस्य "आङो-नास्त्रियाम्" इति सूत्रविहितस्य विषयभूते, उपपतौ उपपतिशब्दे, मम मनोस्ति, अनीदृशे घिसंज्ञागुणनादेशादिरहिते, पत्यौ केवल पतिशब्दे विषये, मम मनो नास्ति इति गूढार्थः ॥

Published by Sri N. Ramanatha Iyer B. A; B. L., Advocate
& Secretary S. B. P. Sabha, Chittoor (A. P.)
Printed by Sri T K Thiruvengadacharya
at Vijaya Press, Chittoor (A. P.) C 1500